

NOVE KNJIGE: ZLOČIN U 19,30 - BALKANSKI MEDIJI U RATU I MIRU

Duško Babić

Najnovija knjiga Kemala Kurspahića 'Zločin u 19,30: balkanski mediji u ratu i miru', u izdanju Američkog instituta za mir, imaće početkom marta svoju promociju, najprije u Vašingtonu, a potom u Njujorku i Kembridžu, država Masačusets (Univerzitet Harvard). Ovih dana smo čitali takozvani prvi otisak knjige, koja se, kako smo u međuvremenu saznali, neće bitno razlikovati od konačne verzije, osim izvjesnih intervencija tehničke prirode.

Da podsjetimo, Kurspahić je bio glavni i odgovorni urednik sarajevskog dnevnika *Oслобођење* od 1988. do 1994. godine. U njegovom mandatu, list je doživio svoje zvjezdane trenutke. Najprije je u anketi splitskog dnevnog lista *Slobodna Dalmacija* proglašen listom godine (1989.) u bivšoj Jugoslaviji, a onda je u vrtlogu tragičnih zbivanja proglašen listom godine u svijetu 1992. godine! Nagradu su dodijelili *Granada TV* i *BBC*. Podsjećanje na prestižnu nagradu stoji i danas u zaglavlju lista. U međuvremenu je i sam Kurspahić dobio nekoliko laskavih svjetskih priznanja, kakvo je Urednik godine 1993.

"Zločin u 19,30 - balkanski mediji u ratu i miru" predstavlja autorov prevod naslova knjige (pripremljen za očekivano domaće izdanje), koji izvorno glasi: *Prime Time Crime: Balkan Media in War and Peace*. Ovo je, inače, četvrta knjiga ovog produktivnog i angažovanog pisca.

Dosada je napisano na desetine knjiga o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, pretežno iz pera i iz vizure stranaca. Smatra se kako je sukob u Irskoj godinama bio najzastupljeniji siže u svjetskoj publicistici u odnosu na prostor kojim se bavio. Upućeniji opet tvrde da je samo Bosna nadmašila Irsku u tom pogledu. Međutim, nedovoljno je bilo istraživanja sabranih u knjige, koja su se bavila fenomenom medija u podsticanju mržnje, etničke i vjerske netrpeljivosti, što je sve vodilo krvavom kermesu na Balkanu...

Od autora sa prostora bivše zajedničke države ostala je zapažena knjiga Dubravke Ugrešić "Kultura laži (antipolitički eseji)", izdanje Arkzin, Zagreb, 1996., zatim Dušana Reljića "Killing Screens - Media in Times of Conflict" ("Smrtonosni ekrani - mediji u

vrijeme sukoba"), u izdanju Droste verlag, Dusseldorf, 1999, te Frane Cetinića "Nazovi Nato radi umorstva - Pariški kolateralni dnevnik, proljeće 1999", zajedničko izdanje Vreme & Samizdat - FreeB92. Cetinićeva knjiga se ne bavi neposredno ratom iz ranih i sredine devedesetih godina prošlog vijeka, ali se u zapažanjima i eksplikacijama itekako dotiče refleksija i posljedica stvaranja klime ksenofobije i netrpeljivosti iz rečenog perioda, te je kao takva dragocjen dokument za stvaranje nekih budućih sinteza o sramnoj ulozi novinara i medija u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije.

Ovdje svakako zaslužuje da se spomene i jedna neobična knjiga još neobičnijeg naslova - "Rat je počeo na Maksimiru", sa podnaslovom "Govor mržnje u jugoslovenskim medijima", izdanje beogradski Media Centar, 1997. Naslov knjige je jasna aluzija na događaj iz maja 1990. godine u Zagrebu, odnosno na fudbalsku utakmicu između *Dinama* i *Zvezde*, koja zapravo nije ni počela radi do tada neviđenih nereda navijača na našim stadionima. Ogromni izljevi nacionalnih emocija i isključivosti su jedan sportski događaj prenijeli na naslovne strane listova i u udarne emisije radija i televizije. Mada se knjiga "Rat je počeo na Maksimiru" prvenstveno bavi štampanim medijima, uže - analizom sadržaja beogradskih dnevnika *Politika* i *Borba* (1987. - 1991.), ona svakako predstavlja jedan *novum* u dotadašnjem bavljenju teorijom i praksom medija. Tada je prvi put na ovim prostorima izrečena sintagma "govor mržnje", što će poslije utrti put novim istraživanjima fenomenologije destruktivne uloge medija na ovim prostorima, među koje svakako spada i najnovija knjiga Kemala Kurspahića.

Od inostranih izdanja nezaobilazna je knjiga Mark Thompsona: "Proizvodnja rata - mediji u Srbiji, Hrvatskoj i BiH", (*Forging War - The Media in Serbia, Croatia. Bosnia and Herzegovina*), čije je drugo dopunjeno izdanje objavljeno u Londonu 1999. godine (University Luton Press & Article 19). Iste godine je bečki Međunarodni institut za štampu (International Press Institute - IPI), objavio obimnu knjigu pod naslovom: "Kosovske vijesti i propagandni rat" (*The Kosovo News and Propaganda War*), koja je zapravo zbornik tekstova brojnih autora iz svijeta o temi manipulacije medijima u vrijeme kosovske krize i Nato udara na Jugoslaviju.

Prva konstatacija koja se može izreći nakon sklapanja korica uzbudljive i pošteno napisane knjige *Zločin u 19,30 - balkanski mediji u ratu i miru* glasi - njen naslov je nesaglasan sa suštinom sadržaja. Naslov, naime, upućuje kako je televizija kao medij središnja tema ove knjige, što nije tačno. Prije će biti kako se autor odlučio za

naslov/metaforu, u kontekstu činjenice kako je televizija najmoćniji medij, čije su posljedice na ovim prostorima bile najpogubnije. Osim toga, kovanica "balkanski mediji" nije najpreciznija, jer se knjiga pretežno bavi medijima iz tri središnje države bivše Jugoslavije u protekloj deceniji. Najzad, knjiga se zaključuje sa 2000. godinom, što ne sugerise punu svježinu štiva. U međuvremenu smo bili svjedoci novih i brojnih profesionalnih gafova i posrtanja, naročito u dijelu štampe, upravo na crti isijavanja ksenofobije i netolerancije.

Svijetle tačke profesije

U uvodnim napomenama pisac naglašava kako se njegova knjiga ne bavi isključivo nečastivošću novinara i destruktivnom ulogom medija, već i onim, makar usamljenijim, primjerima hrabrog, časnog i profesionalnog odnosa. Time zapravo počinje svoju knjigu, spominjući dva urednika, koji, nažalost, nisu više među živim - Stanislav Staša Marinković, urednik predratne *Borbe* i Joško Kulušić, urednik splitske *Slobodne Dalmacije*. Prvi se smjelo opirao nasrtajima već etabliranih Miloševićevih medija i poslušnih političara, a drugi narastanju nacionalizma u Hrvatskoj. Tokom desetogodišnjeg urednikovanja (1983. - 1993.), Kulušić je od *Slobodne Dalmacije* napravio najprofesionalniju novinu u Hrvatskoj, koja je istovremeno bila cijenjena i na prostoru bivše Jugoslavije.

Među svijetle tačke profesije autor uvrštava svoje nekad matično *Oslobođenje*, sarajevske nedjeljnike *Dane* i *Slobodnu Bosnu*, banjalučki dnevnik *Nezavisne novine*, te magazin *Reporter*. U Hrvatskoj, pored već spomenute *Slobodne Dalmacije*, koja nakon uklanjanja Kulušića doživljava svoj profesionalni sunovrat, pisac afirmativno piše o riječkom dnevniku *Novi list*, o splitskom nedjeljniku *Feral Tribune*, o zagrebačkim medijima - Radio 101, nedjeljnicima *Globus* i *Nacional*, te o najmlađem dnevniku *Jutarnji list*.

U Srbiji žestoke otpore manipulaciji medijima iskazali su Radio B92, jedno kratko vrijeme *Naša Borba*, nastala nakon čistke u staroj *Borbi*, nedjeljnik *Vreme* i mjesečnik *Republika*. U Crnoj Gori nedjeljnik *Monitor* "predstavljao je rijedak usamljen glas tolerancije".

Kurspahićeva knjiga sadržava sedam poglavlja: (1) "Jugoslovenski mediji u Titovo vrijeme", (2) "Srbija: proizvodnja neprijatelja", (3) "Srpsko-hrvatski rat: laganje za

domovinu", (4) "Bosna: nulta tačka", (5) "Balkanski mediji u post-Dejtonu: propuštena prilika", (6) "Godina 2000: početak promjena" i (7) "Preporuke".

Prvo poglavlje govori o nastajanju štampe u Titovoj Jugoslaviji, koja je prolazila dramatične faze - od stroge državno-partijske kontrole, preko prvih stidljivih popuštanja, do značajne demokratizacije medijskog prostora. Svi zapadni medijski eksperti (pa i dio kolega na Istoku), slažu se kako su mediji u Titovoj Jugoslaviji uživali neuporedivo veće slobode od medija istočno-evropskih zemalja. To konstatuje i autor knjige.

Drugo poglavlje se bavi medijima u Srbiji od 1980. do 1989. godine. Dotiče se političke geneze kosovske krize, koja će zapravo izbaciti Miloševića na vlast. Tu je i nezaobilazni Memorandum SANU, kao politička platforma projekta tzv. Velike Srbije. Centralno mjesto ovog poglavlja pripada *Politici* i onoj skandaloznoj rubrici "Odjeci i reagovanja", koja je često predstavljala poziv na otvoren linč nepodobnih.

Treće poglavlje govori o srpsko-hrvatskom ratu 1990 - '91. U naslov je utkana skandalozna izreka jedne mlade nadobudne tv reporterke koja je otvoreno priznala, slobodnije parafrazirano, za domovinu ću i lagati, ako treba ...

Nacionalni šavovi pucaju ...

Četvrto i peto poglavlje predstavljaju najobimniji dio teksta, gotovo polovinu knjige od 219 strana, ne računajući apendikse, fusnote i indeks. Prvo govori o Bosni, a drugo o post-Dejtonskom periodu. Autor je priznao kako se iz razumljivih razloga najviše bavio Bosnom, ali i izvozom mržnje u Bosnu što je pospješilo i ubrzalo projektovani rat, naročito u programima Radio Televizije Srbije (RTS), koji su emitovani preko nasilno zaposjednutih releja nekadašnje RTV Sarajevo.

Četvrto poglavlje nosi zanimljiv međunaslov: "Bosansko kratko 'proljeće'", koje opisuje kratkotrajan procvat sarajevskih medija, prvenstveno RTV Sarajevo i *Oslobođenja*. Autor na jednom mjestu citira svog kolegu Zlatka Dizdarevića, koji kaže kako je ponosan što pripada generaciji koja je fundamentalno izmijenila novinarsku praksu, dodavši: "Izmijenili smo dugo održavanu percepciju o bosanskom novinarstvu kao rigidnom, kontrolisanom i ideologizovanom tokom decenija jednopartijske vladavine".

Nažalost, dramatična zbivanja u neposrednom susjedstvu nisu mogla zaobići Bosnu, uključujući i njene medije. Najmoćniji medij - televizija - počeo je da puca po etničkim šavovima. Dio srpskog kadra je napustio ondašnju RTV Sarajevo, pridružujući se novoformiranoj "Srpskoj TV" na Palama, u blizini Sarajeva, inače ratnoj prijestolnici bosanskih Srba. I dio hrvatskog kadra se pridružio tek pokrenutim medijima para-države Herceg-Bosne.

Oslobođenje je, kaže autor, izdržalo sve kušnje raspada države, sačuvavši svoju multietičnost i liberalnu uređivačku orijentaciju tokom cijelog rata, ali zato gubi mnoge bitke u miru, konstatuje Kurspahić na drugom mjestu u knjizi.

Jedan upečatljiv međunaslov ovog poglavlja: "Bošnjačka marka nacionalizma", ukazuje na topljenje multietičnosti Bosne, u uslovima bošnjačke stiješnjenosti na jedva 25 odsto ukupne teritorije između dva, najblaže rečeno, nenaklonjena naroda, što je praktično vodilo napuštanju Platforme Predsjedništva BiH iz ljeta 1992. godine, o jedinstvenoj i nedjeljivoj Bosni. Lideri SDA, vodeće bošnjačke političke partije počeli su ozbiljno razmišljati o mini muslimanskoj državi. Razumljivo, takva nepovoljna konstelacija stanja i raspoloženja negativno se manifestovala na uređivačku politiku ondašnje RTV BiH, koja je postala gotovo ekskluzivno bošnjačka i u rukama SDA.

Propuštene prilike

Peto poglavlje, kako i naslov sugerše, govori o propuštenim prilikama u kontekstu kontroverznog Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji se uopšte nije bavio medijima, jer mu je prvorazredan zadatak bio zaustavljanje rata. Pisac je kritičan prema potezima međunarodne zajednice u rekonstrukciji medija.

U šestom poglavlju, autor kao godinu prekretnicu uzima 2000; u Hrvatskoj smo svjedoci smjene vlasti već na samom početku godine, a u Srbiji na jesen. Obje smjene su razumljivo imale pozitivan odjek u Bosni, mada zemlja i dalje ostaje u medijskom aparthejdu, kako glasi jedan međunaslov ovog poglavlja, upravo kao posljedica etničke podjele zemlje. Ovdje se iskazuje izvjesna kontradiktornost autora, koji na početku prethodnog poglavlja konstatuje kako je Dejtonski sporazum implicitno priznao međunarodnu prirodu sukoba, jer potpisnici nisu "zaraćene frakcije", već predsjednici tri susjedne države, da bi već u narednoj rečenici dodao kako je Milošević predstavljao bosanske Srbe, a Tuđman bosanske Hrvate ...

I u ovom poglavlju autor je kritičan prema ulozi međunarodne zajednice, koja je pet godina nakon zaključenja mirovnog sporazuma više učinila na dekonstrukciji, negoli na obnovi medija, pri čemu je prvenstveno mislio na rtv sistem u zemlji. U tom smislu, među najveće propuste autor uvrštava njeno robovanje automatizmu tripartitne klasifikacije, pri čemu sve mora biti - bošnjačko, hrvatsko, ili srpsko, decidno tvrdeći kako opcija rekonstrukcije svebosanske rtv nije bila u igri od samog početka. Ovdje se, međutim, istovremeno ogleda i zastarjelost materijala u knjizi, što je naprijed već spomenuto. Naime, u međuvremenu, dosta je urađeno na uspostavi javnog rtv sistema na nivou države, upravo pod nadzorom međunarodne zajednice.

Sedmo zaključno poglavlje knjige daje deset preporuka za prioritete za naredne faze "medijske intervencije". U tekstu ovi navodnici sugerišu negativnu konotaciju. Preporuke se ne odnose samo na Balkan, već i na ostale zemlje regiona, "koje su iskusile manje dramatičnu tranziciju ka demokratiji".

Polazna preporuka je po autoru i ključna, a tiče se karaktera vlasništva (*Ownership of the media*), ali prvenstveno u smislu kontrole nad medijima.

Naredna preporuka je pitanje odgovarajućeg menadžmenta, zatim profesionalnih asocijacija, watchdog novinarstva, edukacije novinara, međunarodne razmjene, edukacija medijskih menadžera, refokusiranje donatorskih strategija, razvoj medijskog tržišta i najzad, preporuka tipična za ovaj prostor - pitanje istine i pomirenja. Posljednja preporuka je dijelom sublimat piščevog izlaganja na međunarodnoj konferenciji održanoj u Sarajevu februara 2000. godine, upravo o temi istine i pomirenja. U svom zapaženom i nadahnutom izlaganju Kurspahić se energično usprotivio svakom pokušaju licitiranja brojem žrtava u svim ratovima na ovim prostorima.

Traganje za istinom, iznošenje činjenica o počinjenim zločinima na svim stranama, predstavlja jedini put ka pomirenju, kako bi se konačno izbjeglo da generacije u intervalima doživljavaju ratne strahote i traume, kao što je to bilo početkom, sredinom i na kraju prošlog vijeka. Kako sam autor priznaje na kraju teksta, to je bila njegova misao vodilja u nastajanju ove knjige.